

JOŠ JEDNOM O ALEGORIJSKOM TUMAČENJU *JUDITE*

István Lőkös

UDK: 821.163.42.09 Marulić, M.-13

Izvorni znanstveni rad

István Lőkös
Filozofski fakultet
D e b r e c e n

Hrvatska književna povijest Marulićevu *Juditu* tradicionalno interpretira kao protutursko pjesničko djelo u kojem pjesnik alegorijski govori o opasnosti za grad Split, koji je u doba nastanka epa (1501.) »bio izložen turskim napadima«. ¹ Ova misao već se pojavljuje u P. Kasandrića 1901. »i ponavljala se u mnogobrojnim varijacijama do danas«. ² Evo što je izrekao Kasandrić: »U posvetnom pismu, kojim Marulić prikazuje popu Balistriliću svoju 'Juditu', kaže, da mu 'ulize u pamet' tu povjest ispjevati, kad se na nju namiri 'privraćajući pisma staroga testameta'. Dakako mi ne možemo pomisliti da je on slučajno uzeo da pjesnički obradi ovaj predmet iz Svetoga pisma, već da ga je promišljeno izabrao. A cijenimo da se ne varamo misleći: da se je nakanio na ovu rabotu, u namjeri da pruži narodu svome, na koga je turska sila kidisala, razgovora i utjehe u onim teškim nevoljama, i da ga hrabri i sokoli pouzdanjem u Boga. Bog, koji je u mišice nejake, ali pobožne žene ulio snagu da pogubi Holoferna i tijekom oslobodi zemlju od silnijeh asirskih četa, koje bijahu zemlju pritislule, dati će i hrvatskomu narodu, bude li bogobojazan, dobar i pošten, da odbije tursku vojsku, da oslobodi Dalmaciju od nekrsta.« ³ Sličnu misao čitamo u književnoj povijesti Slavka Ježića: »Da je Marulić svojom *Juditom* htio uliti vjeru u pobjedu svomu narodu, koji je vodio borbu s Turcima, vidi se po opisu Oloferne vojske, gdje za časnike upotrebljava turska

¹ Davor Dukić, *Sultanova djeca. Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti novovjekovlja*, Zadar 2004, str. 46.

² Ružica Pšihistal, »Trebali Marulićeva *Judita* alegorijsko tumačenje«, *Colloquia Maruliana* XI, Split 2002, str. 153.

³ Navod prema R. Pšihistal, n. dj., str. 153-154.

imena (veziri, subaše), a vojnike oblači u turske odore. Slike, kojima je urešeno treće izdanje *Judite* (1522.), prikazuju nam bojne prizore između Turaka i kršćana. I kod Zoranića tuguje pastir Marul nad domovinom poharanom od Turaka. Tako su i suvremenici shvaćali *Juditu*, i zato, kad je izašla štampom (1521.), doživjela ju u dvije godine tri izdanja, a kasnije se još prešampavala (1586. i 1627.).⁴ Nešto prije (1936.) Vinko Lozovina misli da »primjer *Judite* treba da zaprepaštenom narodu ojača živu vjeru u Boga, da mu podigne samopouzdanje u vlastitu snagu, da očajnike opaše snagom i junaštvom, i eto mu odatle dvostruke pobjede. Ta aktualnost i ta suvremenost tendencije izražena je i na samom naslovnom listu III. izdanja *Judite* u slici, koja prikazuje bitku između dvije vojske: te vojske trebale su da budu izraelska i babilonska, a uistinu su — kršćanska i turska!«⁵

Ostavljajući postrani aktualnopolitičkim ideološkim težnjama motiviran i opterećen članak Marina Franičevića pod naslovom »Marko Marulić i naša književna historija«,⁶ citiramo ovdje njegovo shvaćanje o *Juditi* iz godine 1974: »Držeći se biblijske priče, Marulić svoju zamisao ostvaruje kroz legendu o hrabroj udovici koja je spasila svoj grad od osvajačke vojske, hlabreći tako narod i podgrijavajući mu nadu u spas u gotovo beznađnoj situaciji, tada kada su Turci već haračili po splitskom polju i, kako reče nadbiskup Zane, uništavajući sve 'ognjem i mačem' odvodili 'u tužno ropstvo' ne samo muškarce nego i žene. Opisujući asirski tabor, Marulić doista ima pred sobom Turke, pa se u spjevu javljaju sultani i veziri, subaše i njihove bedevije, talambasi i svioni skenderi, a Oloferne slični kakvu ondašnjem paši ili veziru. I sve je podređeno osnovnoj ideji o spašavanju grada.«⁷

U vezi sa svim tim ocjenama Ružica Pšihistal s razlogom primjećuje da su interpretacije *Judite* uvijek bile motivirane vladajućim književnoznanstvenim, ali nerijetko i ideološko-svjetonazorskim smjerovima.⁸ U poslijeratnom razdoblju, tj. od godine 1945. u hrvatskoj (i jugoslavenskoj) politički angažiranoj književnoj povijesti i književnoj publicistici namjerno se isticao renesansni karakter Marulićeva djela i zanemarivao njegov kršćanski srednjovjekovni sloj, odnosno srednjovjekovni korijeni Marulićeva opusa. Kao karakterističan primjer mogli bismo navesti riječi Marina Franičevića iz godine 1946.: »Marulić [...] pa iako možda nije prvi hrvatski pjesnik, on je po svom djelu i značenju u hrvatskoj književnosti uza sve svoje srednjovjekovno podrijetlo, očijukanje s mantijom redovničkog i pozu propovjednika koji govori s 'pulpita' kozličima, a ne jagnjacima božjim, zaslužio slavu koju je uživao među suvremenicima i koja se više-manje do danas

⁴ Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početka do danas 1100-1941*, Zagreb 1944; služili smo se drugim izdanjem, Zagreb 1993, str. 75.

⁵ Vinko Lozovina, *Dalmacija u hrvatskoj književnosti. Povijesni pregled regionalne književnosti u Dalmaciji, Hrvatskom primorju i Istri (800-1890)*, Zagreb 1936, str. 67.

⁶ U knjizi: Marin Franičević, *Pisci i problemi*, Zagreb 1948, str. 7-45.

⁷ *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3: *Od renesanse do prosvjetiteljstva*. Napisali Marin Franičević, Franjo Švelec, Rafo Bogišić, Zagreb 1974, str. 33-34.

⁸ Ružica Pšihistal, n. dj., str. 153.

sačuvala. Bilo bi, dakle, opravdano očekivati da će ličnost i djelo ovakvog pisca biti iscrpno obrađeni i pravilno ocijenjeni i u našoj književnoj historiji. Stvar, međutim, ne stoji tako. Ostavimo na stranu razna namjerna jezuitska tumačenja, ali kroz decenije se vuku i razne kontradikcije, netočnosti i površnosti koje često idu da nesavjesnosti i plitkosti, a da ne govorimo o krivim tumačenjima s određenom tendencijom. I kao što će biti potrebna temeljita revizija mnogih drugih kulturnih vrednota iz naše prošlosti, tako je potrebna i revizija Marka Marulića. Neuravnoteženost, lutanje i tendencioznost književne historije, što se jasno demonstrira na ovom piscu, reći će nam koliko je to nužno. Zbog toga ćemo se ustavljati i na nekim manje važnim detaljima iz života i opusa Marulićeva.⁹ Gotovo trideset godina poslije (1974.) on još uvijek apostrofira Marulića kao pjesnika *Judite* i *Molitve suprotiva Turkom* (zanemarišvi npr. pjesmu *Tužen'je grada Hjerolimima*), a Marulića latinskoga pisca kao »ortodoksnog kršćanina i moralista«.¹⁰

Uzmemo li u obzir da je ova karakterizacija oca hrvatske književnosti bila objavljena u reprezentativnu književnopovijesnom djelu onog vremena, razumjet ćemo težnju i namjeru marulologa da korigiraju jednostranu poslijeratnu sliku Marka Marulića, stvaraoca koji je, prema našem shvaćanju, bio najveći pjesnik i erudit na kraju hrvatskoga srednjovjekovlja i na početku hrvatske renesanse. Drugim riječima, on je bio pjesnik i predstavnik moralnoteološke znanosti europskog formata u doba prijelaza iz kasnog srednjovjekovlja u renesansu. Kao *eruditus* prihvatio je poetička pravila renesanse, npr. teoriju o *imitaciji*,¹¹ a u svojim je pjesničkim djelima recipirao antičku kulturu (posebice književnu i mitološku), najbolje rezultate kršćanske kulture i suvremenu humanističku poetiku te europsko renesansno pjesništvo.

Davor Dukić u knjizi *Sultanova djeca* postavlja pitanje: »Da li je Marulić u Juditi mislio na Turke?«¹² Zaključak je njegova razlaganja da *Judita* »[...] u domaći turski mozaik nije unijela novih kamenčića«.¹³ Nešto prije, u XI. svesku *Colloquia Maruliana*, Ružica Pšihistal objavila je svoju zanimljivu studiju pod naslovom »Trebala li Marulićeva Judita alegorijsko tumačenje?«¹⁴ U njezinu zaključku stoji: »Judita je [...] u kršćanskome horizontu: *imago virtutis*. Umjesto pouzdanja u vojnu silu i ljudsku moć, Marulić primjerom *Judite*, žene koja je svojom vjerom nadjačala kako vojno nadmoćne neprijatelje tako i kolebljive muževe iz vlastitog kolektiva, zagovara bezuvjetnu vjeru u Božju moć, te potrebu moralne konverzije koja mora započeti sada i ovdje. Nizom svojih moralno-didaktičkih komentara Marulić je u samome epu kao i u bilješkama već izložio moralno-tropološki smisao starozavjetne

⁹ Marin Franičević, *Pisci i problemi*, n. izd., str. 17.

¹⁰ *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3, str. 30-31.

¹¹ O tome vidi István Lőkös, »Kršćanski moral, antička orijentacija i renesansna teorija o imitaciji u Marulićevoj *Juditi*«, *Colloquia Maruliana IX*, Split 2000, str. 259-264; i u knjizi: *Od Marulića do Krleža*, Split 2003, str. 23-28.

¹² Davor Dukić, n. dj., str. 46.

¹³ Isto, str. 49.

¹⁴ Ružica Pšihistal, n. dj., str. 152-186.

historije. Eto razloga zašto Marulić ni na jednom mjestu ne progovara otvoreno o turskoj sili i zašto *Juditi* nije trebalo naknadnoga tumačenja.«¹⁵

Autorica inače navodi argumente i za povijesno-alegorijsko tumačenje, ali, kako se vidi i iz njezinih navedenih riječi, ona ipak misli — i potvrđuje argumentacijom — da je *Judita* prije svega moralno-didaktičko djelo. S ovom tezom uglavnom se slažemo, ali što se tiče pitanja alegorijskog tumačenja epa, s komparativnog bismo gledišta *Juditu* ocijenili tolerantnije.

Već je Slavko Ježić spomenuo da Marulić »za časnike upotrebljava turska imena (veziri, subaše), a vojnike oblači u turske odore«.¹⁶ Evo odnosnih Marulićevih stihova: »Okolo njega [Holoferna] staše dvakrat treti vezir // meu njima subaše, na svakomu pancir« (*Judita*, I, 245-246).

Davor Dukić malo opširnije piše o turskim aluzijama, navodeći opasku Ivana Slamniga, koji je upozorio da Marulićeva vojska ima i kršćansku, europsku motivaciju: »U Marulićevu tekstu mogu se neka mjesta protumačiti kao aluzija na Turke; riječ je uglavnom o onima koja su ili nadopuna ili osobita varijacija biblijskoga predloška. U tom se smislu najčešće ističe vrlo dugačak opis asirske vojske (I, 161-309), kojega nema u biblijskom tekstu i za koji se pretpostavlja da ga je Marulić sastavio na osnovi poznavanja onovremene turske vojske. Ivan Slamnig, međutim, primjećuje da Marulićev iskustveni predložak nije isključivo turska vojska, jer: 'konjanici sviraju leut, javno piju, zastava im bjelocrvena, što su ugarsko-hrvatske boje, a ne turske ili mletačke, feudalni dostojanstvenici zovu se 'baruni', baš kao i u francuskoj viteškoj epici [...] Samo pak umetanje dugačkog opisa vojske prije se može shvatiti kao ustupak klasičnoj poetici, koja poznaje takve opise i na koju se Marulić u posveti poziva, nego kao aluzija na ratnu stvarnost. U spomenutu opisu javlja se mnoštvo turcizama, kojih ima i u drugim pjevanjima i koji se u pravilu vezuju uz asirsku vojsku, ističući tako neizravno moguću značenjsku identifikaciju Asiraca s Turcima. Nadalje, primijećeno je da molitva Betulijanaca (II, s. 142. i d.) podsjeća na stihove o turskim zlodjelima u literaturi 15. i prve polovice 16. st., pa i kod samog Marulića (*Molitva, Poslanica Hadrijanu VI*), u kojima su središnji motivi uništavanje usjeva, otimanje stoke, ubijanje vojnika i odvođenje ljudi u ropstvo, na što uvelike podsjeća i Marulićev opis zlodjela Holofernove vojske:

Madijane sobom povede zarobiv
njih blago s živinom prez izma porubiv,
a svih onih pobiv ki s meči i z bati
jaše mu stat protiv, ne hteć se pridati.
Damasku prid vrati prišad, malo potarp,
poče žita žgati ka jur prošahu sarp.

¹⁵ N. dj., str. 183-184.

¹⁶ Slavko Ježić, n. dj., str. 75.

Začarni kako čarp polje, kad požar sta,
 ne bi utlin ni karp da golo sve osta.
 Jer hip još ne posta, posiče i drivje,
 ni loza ne osta, u zemlji ni žil'je.
 Umri svako smin'je, svak sebi strah ima
 videć da saspin'je nad glavom je svima.

(II. s. 25-36).¹⁷

U navedenim Dukićevim riječima s jedne strane nalazimo potvrdu turskih motivacija teksta *Judite*, a s druge podsjećanje na Slamnigovo zapažanje da »konjanici sviraju leut, javno piju«, što je za pravovjernog muslimana zabranjeno. Slamnig — kaže Dukić — upozorava i na »bjelocrvenu zastavu..., što su ugarsko-hrvatske boje«, osim toga i na to da »feudalni dostojanstvenici zovu se 'baruni'«, što se nalazi »u francuskoj viteškoj epici«. ¹⁸ Uzmemo li u obzir da mnoštvo usporedaba Marulićeva epa potječe iz antičke kulture, tada i navedene primjere moramo shvatiti ne doslovno, nego kao pjesnička sredstva koja Marulić, *poeta eruditus*, rabi u skladu sa svojim shvaćanjem renesansne književne teorije o *imitaciji*. Uvjereni smo da je Marulić stvarajući kataloge i usporedbe u svojoj *Juditi*, na temelju spomenutoga pjesničkog načela rabio i ostale biblijske motive, tj. one koji su izvan starozavjetne *Knjige o Juditi*. Na taj način sve je to postalo integralnim dijelom kompozicije epa koju moramo uvijek promatrati kao cjelinu, kao zatvorenu strukturu.

Što se tiče čitateljske recepcije Marulićeve *Judite*, moramo uzeti u obzir najprije podatak da je ep prvi put bio tiskan tek 1521., dakle dvadeset godina poslije nastanka. Ali odmah se postavlja pitanje: zašto baš te godine? Zašto se desilo da je knjiga odmah postala svojevrsan »bestseller« (drugo izdanje izišlo je 1522., a treće 1523.)? Povijesni podaci daju nam mogući odgovor: dana 20. svibnja 1520. u bitci protiv Turaka kod Korenice poginuo je ban Petar Berislavić, jedan od najuspješnijih vojskovođa protuturskih ratova. U srpnju 1521. Turčin je osvojio Šabac i Zemun, a u kolovozu već i Beograd (tada: Nándorfejérvár). Sve to je značilo da su u opasnosti bile Slavonija, južna Ugarska, Dalmacija. Sigurno nije bilo slučajno da 1522. izlazi i Marulićeva *Poslanica Hadrijanu VI*.

Situacija u Splitu bila je slična i u danima kada je Marulić pisao *Juditu*. Davor Dukić sažeto piše o tome: »Iz historiografije je poznato da je Split u doba kad je *Judita* nastala, oko 1501., bio izložen turskim napadima; to je vrijeme mletačko-turskog rata 1499.-1502., kada su, naročito 1500., dalmatinske gradove Split, Zadar, Šibenik, Nin i Trogir, a posebice njihove agere, često pustošile turske čete [...].«¹⁹ Između 1501. i 1521. prošlo je dvadeset godina, tijekom kojih je turska opasnost i u središnjoj Europi i u Dalmaciji bila svakodnevna stvar, tj. ljudi su morali

¹⁷ Davor Dukić, n. dj., str. 47-48.

¹⁸ Isto, str. 47.

¹⁹ Isto.

podnositi svakodnevne turske napade. Podsjetili bismo u vezi s tim npr. na to da 1512. biskup Bernard Zane na Lateranskom koncilu govori o dnevnim napadima u okolici Splita.²⁰

Mislimo da je splitska čitateljska publika *Juditu* neizbježno čitala kao protutursku poruku pjesnikovu. Tako je ep poslije čitao npr. i Brne Karnarutić, koji je u svojoj poemi *Vazetje Sigeta grada*, barem djelomice, recipirao Marulićevu *Juditu*. Nedvojbeno je činjenica da se on u opisu sultanove vojske i cara Sulimana, čak i sultanova konja, povodi za Marulićem. Recepcija Marulićeva nabranjanja pokazuje da je Karnarutić čitao opis Holoferne vojske i opis samoga Holoferna kao simboličku sliku turske armade. S te točke gledišta nema značenja da li se u epu spominje konkretno Turčin ili ne. A moralno-didaktički sloj *Judite* samo će potvrditi alegorijski značenjski sloj epa. Moralna poruka naime znači nadmoćnost kršćanskog etosa iznad turske vjere. Ta Juditina paradigma inače karakterizira i suvremene inačice književne obradbe ove teme koje su bile napisane s protuturskim tendencijama u nekim srednjoeuropskim književnostima. Povijest *Judite* i Holoferna kao književnu temu pronalazimo i u poljskoj, češkoj i mađarskoj književnosti 16. stoljeća, uvijek s protuturskom tendencijom. Poljska je obradba u prozi, dok je češki pisac Mikulaš Konač obradio temu u školskoj drami, a mađarski pjesnici Mihály Sztárai i Sebestyén Tinódi u *historijskim pjesmama (históriás ének)*.²¹

Mislimo da komparativna interpretacija *historijskih pjesama* navedenih mađarskih pjesnika i Marulićeve *Judite* može potvrditi tezu o mogućnosti alegorijskog tumačenja djela velikog Splićanina.

One činjenice koje je navodila hrvatska književna interpretacija tijekom prošlog stoljeća o protuturskoj poruci Marulićeve *Judite* nalazimo i u *historijskim pjesmama* navedenih mađarskih pjesnika. Tinódijeva *historijska pjesma* pod naslovom *Az Holofernes és Judit asszony históriája (Povijest Holoferna i Judite)* nastajala je 1539. ili 1540., a Sztáraijeva pjesma *Judit asszony históriája (Povijest gospođe Judite)* 1552. godine.²² Radi boljeg razumijevanja mađarskih pjesama moramo ovdje dati kratak pregled geneze književne vrste *históriás ének* mađarske renesanse.

Históriás ének je najbogatija grana mađarskog pjesništva 16. stoljeća. Neke su od tih pjesama sačuvane u tiskanim pjesmaricama (npr. Tinódijeva *Cronica*),

²⁰ Govor biskupa Zanea citira Grga Novak, »Split u Marulićevo doba« u knjizi: *Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450-1950*, uredili Josip Badalić i Nikola Majnarić, Zagreb (JAZU) 1950, str. 48.

²¹ Vajas, Béla, *A magyar reneszánsz irodalom társadalmi gyökerei*, Budapest 1982, str. 142; Lőkös, István, *Zrínyi eposzának horvát epikai előzményei*, Debrecen 1997, str. 42-44; Julian Krzyżanowski, *Romans polski wieku XVI.*, Warszawa 1962, str. 24, 179.

²² Iz nešto drugačije perspektive o odnosu tih djela i Marulićeve *Judite* pisala je Klara Gönömöcse, »Jesu li autori mađarskih *Judita* 16. stoljeća — Sztárai Mihály i Tinódi Sebestyén poznavali Marulićevu *Juditu*?«, *Colloquia Maruliana II*, Split 1993, str. 78-83.

a neke u rukopisnim kodeksima. Već sam naziv pokazuje da je riječ o historijskom književnom djelu u stihovima, koje se obično zove *cronica*. Tematika je vrlo raznovrsna. Autori pišu svoje kronike o antičkim mitološkim osobama i događajima, o temama novelistike europske renesanse, o biblijskim ličnostima i povijestima, o događajima mađarske i europske historije, odnosno o poznatim suvremenim junacima protuturskih ratova. Autori su svjetovne osobe humanističke naobrazbe ili bivši svećenici i fratri koji su postali protestantski propovjednici ili učitelji, osim toga leutaši i pjevači; među njima neki su plemićkoga, neki pučkog porijekla. Počeci ovog tipa pjesama su iz mohačkog doba (1526.), a karakteristična je dominacija protestantske i protuturske tematike.

Prema današnjim podacima sačuvano je 155 tekstova, od kojih su 74 nastala između 1530. i 1550. To je bilo doba prosperiteta reformacije u Ugarskoj. Jedan dio tih tekstova formirao se kao propovijed u okviru historijske pjesme, ali većina ih obrađuje biblijske, posebice starozavjetne teme s namjerom preobraćenja i istodobno poticaja na protutursku borbu.²³ Navodimo samo nekoliko primjera: András Farkas: *A zsidó és a magyar nemzetről (O židovskom i mađarskom narodu)*; Imre Fekete: *Sámuel, Saul és Dávid históriája (Historija Samuela, Saula i Davida)*; András Batizi: *Jónás prófétának históriája (Historija proroka Jone)*, *Az istenfélő Zsuzsánna asszonynak históriája (Historija bogobojazne žene Suzane)*; Mihály Sztárai: *História Esaiás harmadik könyvéből (Historija iz treće knjige Izaije)*, *Az Holofernes és Judit asszony históriája (Historija Holoferna i Judite)*; András Dézsi: *Júdás Makkabeus története (Historija Jude Makabejca)*, *Izsák áldozatjáról (O žrtvovanju Izakovu)*; Gáspár Biai: *Dávid és Betszábe históriája (Historija Davida i Bat-Šebe)*; Sebestyén Tinódi: *Judit asszony históriája (Historija Judite)*, *Dávid király (Kralj David)*, *Buda veszéséről és Terek Bálint fogságáról (O padu Budima i ropstvu Bálinta Töröka)*, *Prini Péter, Majlát István és Terek Bálint fogsága (Ropstvo Pétera Perényija, Istvána Majláta i Bálinta Töröka)*, *Verbőczy Imrének viadalja (Dvoboj Imre Werbőczyja)*, *Az vég Temesvárbán Losonczy István haláláról (O smrti Istvána Losonczyja u tvrđavu Temišvar)*, *Egervár viadaljáról való ének (Pjesma o boju kod tvrđave Eger)*, *Summa Egera, Erdélyi história (Erdeljska povijest)* itd.

Analizirajući navedene primjere, mađarska književna historiografija potvrdila je da sve biblijske pjesme imaju s jedne strane opći moralni karakter, a s druge protutursku tendenciju. Povratna misao i motiv u pjesmama je sve do epa Nikole Zrinskoga srednjovjekovni topos *flagellum Dei*, koji se pojavljuje prvi put u srednjovjekovnoj mađarskoj književnosti u latinskoj pjesmi *Planctus destructionis Regni Hungariae per Tartaros*, u kojoj nepoznati autor kaže da je tatarskom navalom Bog kaznio Mađare zbog njihovih grijeha.²⁴ U historijskim pjesmama 16. stoljeća topos *flagellum Dei* bit će Turčin. Moralni sloj tih pjesama istodobno sugerira da će Bog spasiti ugarski narod ako se on popravi, tj. pokaje se. U

²³ V a r j a s, Béla, n. dj., str. 125-136.

²⁴ *A magyar irodalom története 1600-ig*, Szerkesztette Klaniczay Tibor, Budapest 1964, str. 113-114.

Tinódijevimi i Sztáraijevimi pjesmama, posebice u pjesmama o Juditi, sugerira se da će bogobojazna i moralno čista zajednica pobijediti pogansku nadmoć.

S ovoga gledišta paradigmatična je književna i propovjednička djelatnost Mihályja Sztáraiija, koji je bio jedan od najizrazitijih i najobrazovanijih predstavnika mađarske reformacije i mađarske književnosti između 40-ih i 80-ih godina 16. stoljeća. Njegov život pravi je pustolovni roman. Bio je franjevac, školovao se u Padovi i Veneciji. Spasivši se iz Mohačke bitke, duže je vrijeme služio na dvoru mađarskog velikaša Pétera Perényija u Sárospataku. Kasnije se preselio u Tonu (Prekodunavlje) i, postavši reformatorom, služio je u različitim dijelovima tadašnje Ugarske. »Tri puta je osuđivan na smrt, ali se sva tri puta spasio.«²⁵ Kao propovjednik organizirao je gotovo stotinu protestantskih zborova u okolici Valpova i Vukovara. Ta pokrajina bila je pod vlašću Turaka i Sztárai — kako piše i njegov suvremenik Farkas Pál Thúry u svom djelu *Idea Christianorum* — tri puta bio zamalo pogubljen.²⁶ Sztárai je dakle dobro upoznao tursku opasnost. Stoga nema smisla sumnjati da li njegova *Povijest Holoferna i Judite* ima protuturski karakter. Podsjetimo uz to da je ta pjesma nastala 1552., upravo one godine kad je Turčin (u proljeće) počeo veliki vojni pohod protiv Ugarske i Slavonije. Tijekom pohoda Turčin je osvojio sve granične tvrđave Ugarske, tj. Temesvár, Lippa, Drégely, Szécsény, Hollókő, Buják, Ság, a razorio je i hrvatske pokrajine sve do Varaždina. Ali u jesen 1552. godine pod tvrđavom Egera (Jegra) velika turska vojska pretrpjela je veliki neuspjeh. Opsada je trajala 38 dana i na kraju su se Turci bez vojnog uspjeha sramotno povukli.

Kako je Sztárai dobio informacije o pobjedi ugarskih vojnika i naroda u Egeru? Odgovor će nam dati kratak opis nastajanja Tinódijeve *Pjesme o boju kod tvrđave Egera*. Tinódi, koji je stalno bio na putu među tvrđavama, odmah se informirao o njihovom padu i napisao pjesme o tamošnjim događajima, pa tako i o pobjedi Mađara u Egeru. Tako je već na početku 1553., vjerojatno u siječnju, dovršio *Pjesmu o boju kod tvrđave Egera*, koja sadrži 1799 stihova.²⁷ Informacije su se u to doba vrlo brzo širile po tvrđavama, gradovima i pokrajinama Ugarske baš posredstvom putujućih pjevača, leutaša i pjesnika, pa nije nimalo neobično ako pretpostavimo da je i Sztárai već nakon nekoliko tjedana dobio vijest o uspješnim protuturskim bojevima kod Egera i reagirao svojom *Povijesti Holoferne i Judite*.

Uzmemo li u obzir protuturski karakter navedenog mađarskog pjesništva 16. stoljeća te istodobno ustanovimo i to da su mađarski protestantski pjesnici, stvaraoci niza *historijskih pjesama*, težili u svojim djelima iznijeti važnost kršćansko-moralnog očišćenja mađarskog naroda kako bi se ovaj mogao oduprijeti Turcima,

²⁵ O Sztáraiiju: Imre B a n – Janoš B a r t a – Mihalj C i n e, *Istorija mađarske književnosti*, Novi Sad 1976, str. 30; *A magyar irodalom története 1600-ig*, n. izd., str. 348-349; H o r v á t h, János, *A reformáció jegyében, Második kiadás*, Budapest 1957, str. 62-78.

²⁶ H o r v á t h, János, n. dj., str. 64.

²⁷ T i n ó d i, Sebestyén, *Krónika, Sajtó alá rendezte Sugár István. A bevezetőt Szakály Ferenc írta*, Budapest 1984, str. 221-290.

tada nema razloga da na isti način ne mislimo i o Marulićevoj *Juditi*. Književno djelo je zatvorena struktura koja ima nekoliko dimenzija značenja. Primarno značenje u slučaju Marulićeva epa odgovara biblijskom tekstu, u drugom sloju značenje se već proširuje kad sadržaj promatramo kao moralno-didaktičku poruku pisca, a treći sloj pojavljuje se kada djelo čitamo u kontekstu suvremenih društvenih i geopolitičkih okolnosti. Tada možemo pretpostaviti alegorijski karakter djela te ga kao recipijenti čitati kao alegorijski izraz protuturskih refleksija pisca i stanja splitskog društva.

Na početku našeg razlaganja spomenuli smo kako je poslijeratna književna publicistika apostrofirala Marulića kao »ortodoksnog kršćanina i moralista«, pa je književna povijest težila naglasiti renesansni karakter splitskog pjesnika, zanemarujući latinska moralnoteološka, kristološka djela. Mislimo da Marulićeva *Judita* neće izgubiti na značenju i vrijednosti ako prihvatimo njezin alegorijski karakter i ako je promatramo kao u kršćanskom smislu angažirano, a istodobno i renesansno književno djelo.

István Lőkös

ONCE AGAIN ABOUT
THE ALLEGORICAL INTERPRETATION OF *JUDITA*

Considering »ideas about the Turks in Croatian literature of the early modern age« Davor Dukić in his book *Sultanova djeca / Children of the Sultan* (Zadar, 2004) raises the question: »Was Marulić thinking of the Turks in *Judita*?« Almost at the same time in *Colloquia Maruliana XI* (2002) Ružica Pšihistal published her own interesting study entitled »Does Marulić's *Judita* Need an Allegorical Interpretation?«. Croatian literary history tradition thought the first Croatian epic an allegorical expression indeed of the anti-Turkish viewpoint of Marulić. Literary history, to back this up, has cited works in which anti-Ottoman themes have appeared either directly or by patent implication (*Prayer against the Turks*, *Complaint of the City of Jerusalem*, *Epistle to Hadrian VI*), as well as the historical facts of the time (the Ottoman attacks on the Dalmatian towns of Split, Zadar, Šibenik and Trogir; the death of Ban Petar Berislavić in 1520; the fall of Belgrade in 1521, for example). In these anti-Turkish works of Marulić the Turks are discussed directly, while there is never a mention of them directly in *Judita*. Hence the writers of the studies cited have proposed an interpretation of *Judita* in a Christian moralist and not in a patriotic allegory light. The conclusion that the poem does have a Christian moralist character is not in doubt, and needs accepting in its entirety.

But while they analyse only the text of *Judita*, we here propose observing the Marulić poem in a comparative context. As is well known, the topic of Judith

appears in Polish, Czech and Hungarian literature in the 16th century. The Bohemian writer Mikulaš Konač wrote a textbook didactic drama about Judith and Holofernes; the Hungarian poets Sebestyén Tinódi and Mihály Sztárai in their »historical songs« (históriás ének) give the example of the »holy widow« with undoubted anti-Turkish allegorical allusions. Sztárai was formerly a Franciscan, and then a Protestant preacher. Tinódi served Count Tamás Nádasdy as court scrivener and singer; in their work, both of them took their cue from the Reformation. In Hungarian literature there were other poets too who were active representatives of the Counter Reformation, and wrote historical poems on Old Testament topics, with a contemporary moral and political tendency however. These two kinds of engagement, the anti-Turkish and the moralist, were always linked in their works, and cannot be easily distinguished. If such examples, close to Marulić in time and geopolitics, are considered, then his *Judita* can be seen as somewhat more delicately shaded, taking into account the connection of the moral allegory and anti-Turkish layers in the works cognate to his *Judita*.